

BİLGİNİN KÜRESELLEŞMESİ VE FASON ÜRETİM

Ayşe İRMİŞ*

1. Giriş: Kavram Olarak Bilim ve Bilgi

Bilim bilgilerin üretim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla bilim mevcut şartlar ve zaman içerisinde bir araya getirilmiş veriler topluluğundan üretilmiş ve kendinden sonraki aşamaya kabul görerek veya reddedilerek dayanak teşkil eden bilgilerin işlem sürecidir. Öyleyse "bilim bilme hali değil bilmeye çalışma faaliyetidir. Bilme halini oluşturan bilgiler, bilmeye çalışma faaliyetleri için hareket noktası olan ve o faaliyetlere ışık tutan birikimden ibarettir". Mesela, Newton hareket kanunlarını tasarımlarken bilim yaparak bilgiler üretmiştir. Bugün bir taraftan ortaöğretim öğrencilerine bu bilgiler öğretilirken diğer taraftan bu bilgiler başka bilim adamları tarafından yeni bilimsel süreçlerin verileri olarak kullanılmaktadır. Bilimin bilgiler doğurma sürecine araştırma denilmektedir ve bilimsel araştırma bilim adamları arasında yapılan işbirliğiyle gerçekleştirilmektedir. Bilim adamları kendilerinden önce ve kendi zamanlarında başka araştırmacıların fikirlerinden, bilgilerinden, tekniklerden ve ortaya koydukları sonuçlardan yararlanır ve hatta onları eleştirirler. (Özakpınar, 1997:57-58). Bu sebeptir ki bilgi ne kadar çok alana yayılırsa o kadar çok bilim adamı bu bilgiler üzerinde düşünebilir, yeni ve daha çok bilginin doğmasına fırsat veren bilim sürecini işletebilirler. Bilimin sonucunda oluşan bilgilerin dünya üzerinde işlem görebileceği alanları bulması ve bu bilgilerin karşılığının olması bilgilerin kabulü ve yaygınlaşması için de fırsat doğurur.

Bilginin dünya geneline yayılmasında ve gelişmesinde en önemli katkı "yazıya" ve yazının teknolojisi matbaaya ait olmuştur. Bir diğer katkı ise, bizzat kapitalizm tarafından verilmiştir. Kitabın ve gazetenin ucuzlaması, iletişim ve ulaşım araçlarının hızının artması bilginin ve enformasyonun yayılma, dolayısıyla üretilme hızını artırmıştır. Daha fazla ve verimli üretimi sağlayacak makine, teknik vb. şeylerdeki bilgi üretimi kapitalist sistem tarafından desteklenmiş ve onların talep alanını oluşturmuştur (Dereli, 1974:135). Bilgiler pratik amaçları gerçekleştirmek üzere

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, airmis@pamukkale.edu.tr

teknolojiye dönüştürülmüş, teknoloji ise bilimsel araştırmaların yapılmasına yeni imkânlar getirmiştir (Özakpınar, 1998:129). Teknolojik ilerleme ve küreselleşmenin kazandığı ivme özellikle gelişmiş ülkelerde hemen hemen hayatın her alanında haberleşme ve enformasyon teknolojisinin etkisini artırmıştır. Paranın, ürünlerin ve insanların dünya üzerindeki serbest hareketi, kullanılan iletişim ve enformasyon teknolojileriyle hız kazanmıştır. Fiber optik ve uydu teknolojilerinde yaşanan adeta devrim niteliğindeki gelişmeler küresel nitelikli görülebilen büyük bir enformasyon ağı oluşturarak dünyayı çok daha yakın ve ulaşılabilir hâle getirmiştir (Axford, 1995:107). Artık bir ülkenin herhangi bir noktasında yapılan bir tıbbî müdahale başka bir ülkenin doktoruyla işbirliği fırsatını vermekte, dünyanın bir bölgesindeki yiyecekler teknoloji sürecinden geçirilerek çok uzaktaki başka bir bölgenin insanların damak tadına hitap etmekte, elektrik bütün dünyada aydınlatmaya, ısıtmaya ve üretmeye kaynaklık etmekte, dünyanın nispeten daha geniş bir alanında insanlar ev teknolojisiyle ev işlerinde daha az yorulmakta ve hemen hemen her alanda iş yapma hızı sürekli artmaktadır. Bilgisayarda internet aracılığıyla veya diğer iletişim ve bilişim teknolojileriyle dünya üzerinde gezen enformasyon bir taraftan şeffaflığı artırıp demokratikleşmeyi geliştirmek diğer taraftan da hepimizin hayatını kolaylaştırmak için vaat edilmektedir. Coppens'in ifade ettiği gibi insan gittikçe artan bilgi ve enformasyon hazinesini biriktirmekte ve daha büyük bir bilgiye ve enformasyona daha büyük bir özgürlüğe ve gittikçe artan daha karmaşık bir kültüre, doğru ilerlemektedir (Akarsu, 2002, 19). Enformasyon bu kadar hızlı yayıldığı ve üretildiği bu dönem Enformasyon Çağı olarak adlandırılırken, açıktır ki; küreselleşme olgusu enformasyonun daha geniş alanlara yayılmasında en etkili faktör olarak kendini gösteriyor.

Açıktır ki, her çağ kendi özellikleri doğrultusunda güç kaynaklarını belirler. Güç kaynaklarına sahip olan ya da bu kaynakları üreten toplum ve ülkeler ilgili çağının güç merkezlerini oluşturmaktadır. Bilgi çağının en kıymetli ürünlerinin üretim sürecini oluşturan bilim hem kültürün hem de ekonominin gelişmesinde pek çok faktörün yanı sıra bir araç olarak düşünölmektedir. Bilimin az olduğu yerlerde bir yoksunluk ve geri kalmışlık yaşanırken, bilimin yapılıp, bilgilerin üretildiği yerlerde gelişme ve zenginleşme sağlanmaktadır (Mayor, 2000:178). Bu anlamda bilim kültürün ve ekonominin ana güçlerinden birini oluşturur. Ekonomi ve kültür geliştikçe bilim de gelişmek için kendine kaynaklar bulmaktadır. Bilimsel sürecin işleyişiyle sosyal ve ekonomik gelişme araçlarını elinde tutan ülkelerin, sahip oldukları "bilgi stokuyla" diğer ülkelere göre bir üstünlükleri söz konusu olmaktadır. Çünkü ekonomi ve kültürün kaynak oluşturduğu bilim süreci ve bilgi üretimi çoğu defa kültürün ve özellikle

ekonominin gelişmesine zemin oluşturmaktadır. Az gelişmiş ülkeler ise daha çok, gelişmiş ülkelerin ürettikleri bilgileri paylaştıkları ölçüde, bu bilgilerin takipçiliğini ve taklitçiliğini yapmaktadırlar (Dereli, 1975:120-123). Böylece bilgiyi üreterek veya üretilmiş bilgiyi taklit ederek ülkeler birbirine göre nispeten az ya da çok gelişme kaydetmekte, bilgi ve bilginin ortaya çıkardığı teknolojiyle insanların ekonomik ve sosyal yaşamları açısından getirilen kolaylık ve tatminlerle yaşam standartlarının yükseltileceği düşünülmektedir. Bununla beraber bilim sürecinin ürettiği bilgilerin her zaman doğru ve insanlık yararına kullanıldığı söylenemez. Hiroşima'ya atılan atom bombası, bu gün varlığıyla ülkeleri tehdit eden ve savaşlara sebep olan nükleer bombalar, biyolojik silahlar ve hayatımızı korkular üzerine odaklayan pek çok bilgi de bilimin sonucunda var olmuştur ve bu bilgiye, bu bilginin ürettiği teknolojiye sahip güçler tarafından kullanılmaktadır.

2. Küreselleşme Sürecinde Bilgi

Bilgiyi daha çok elinde bulunduran ülke, toplum, örgüt veya bireyler bir yandan "Bilgi Çağının" güç merkezlerini, öte yandan da bilimin ana konusunu tayin ederler. Bilgi çağıyla eş zamanlı ortaya çıkan ve bilginin küre üzerinde daha geniş bir alana yayılmasına fırsat veren, bir yandan bilgi üretimini körükleyen bir yandan da bilgi üretimiyle körüklenen küreselleşme süreci aynı zamanda bilginin güç merkezleri tarafından dünyaya yayılarak bilginin daha geniş alanda dolanmasına ve dolayısıyla üretimine fırsat vermektedir. Bununla beraber, güç kaynağına daha önceden sahip olan ve onu üreten ülke ya da işletmeler öncü olma avantajlarını güç alanı ve üstünlük olarak kullanmaktadırlar. Meselâ, sanayi devriminin yapıldığı yer olan Batı Avrupa ve daha sonra Amerika teknoloji konusundaki öncülüklerini hâlâ ellerinde bulundurmaktadırlar. Sanayinin geliştirilmesi için oluşturulan üretim zinciri ve kurmay kadronun bir kısmı üretim, teknoloji ve teknik konularda gelişme sağlarken diğer bir kısmı üretim, yönetim, pazarlama, finansman ve politika konusunda fikirler üretmiş ve kendi topluluklarını ve şirketlerini öncü durumuna getirmişlerdir. Hatta daha sonra taklit stratejisiyle ortaya çıkan Japonya elde ettiği bilgileri bilim sürecine girdirerek yeni bilgilerin üretiminde, teknolojinin yaratılmasında ve geliştirilmesinde, üretimde ve pazarda önemli bir bölge olmuştur. Özellikle kararlara katılım konusunda bilgiye değer katan insan kaynağıyla geliştirdikleri teknikler Japonya'yı yeni bilgilerin ve fikirlerin üretiminde kendi başına bir bilgi üretim birimi haline getirmiştir.

Bugün pek çok ülke Japonya'dan çıkan teknikleri kendi yönetimlerinde kullanıyor olmakla beraber bilimin ve bilginin merkezi hâlâ Batı Avrupa ve Amerika kabul edilmektedir. Büyük şirketlerin sponsorluğuyla desteklenen, dünyaca ünlü ve kıymetli kabul edilen bilimsel dergiler ve bu bilimsel dergilerin yayınlandığı üniversiteler Batı Avrupa ve Amerika'ya ait olmaktadır. Evrensel dil olarak İngilizce'nin kabul edilmesi ve yaygınlaşması dünyaca ünlü bilimsel dergi, basım yayın organları gibi bilimsel bilgi yayılma kaynaklarının da daha çok İngilizce olmasına sebebiyet yaratmaktadır. Öyle ki sanayi devriminin ilk gerçekleştiği ve ona uygun teorilerin oluşturulduğu yer olan Batı Avrupa ülkeleri bile önemli çalışmalarını yayınlarken kendi dillerinde yayınlanan bilimsel dergiler yerine İngilizce yayınlanan bilimsel dergileri tercih etmektedirler. Batı Avrupa ve Amerika'da bilimsel eserlerin yayınlanması özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bilim adamları tarafından daha çok rağbet görmektedir Buna bir örnek teşkil eden Türkiye'de de teknik alanda akademik ilerlemenin sağlanabilmesi için "SCI-Expanded ve SSCI kapsamındaki dergilerde yayınlanmış özgün makale" şart koşulmakta, sosyal bilimlerde ise bu dergilerin yanı sıra AHCI kapsamındaki dergilerde yayınlanan makaleler puansal olarak teşvik edilmektedir (<http://www.yok.gov.tr/uak/sinavdocent/temelalanlar.html>). İngilizcenin evrensel dil olarak görülmesi ve aynı zamanda kendi alanlarında belirli dergilerin görülmesi herkesin çok sayıda farklı dilleri öğrenerek bilimsel gelişmeleri takip etmesi yerine tek bir dil veya bir-iki dil öğrenerek dünyadaki bilimsel gelişmeleri takip etmeleri ve bu gelişmelere katkı vermeleri açısından ve ayrıca dünyada daha iyi bilimsel çalışmaları teşvik etmek açısından oldukça önemli bir faydayı ortaya koyduğu görüşü ileri sürülmektedir. Fakat böyle bir durum dört önemli sonucu daha beraberinde getirmektedir. Birincisi, bilim insanları bilimsel çalışmalarını yaparken kendi ana dilleri dışındaki başka bir dille analitik, eleştirel ve yorumlayıcı düşünceye yani soyut düşünceye yeterince ulaşamamakta böylece, bilime konu olan olay ve olgulardan mantıkî çıkarımların elde edilmesinde ciddi bir zihinsel sınırlama ve kısıtlama ortaya çıkmaktadır. İkincisi, bilim insanları bilimsel çalışmalarını yaparken kendi dilleri haricindeki dillerle bilimsel bulgularını ve mantıkî çıkarımlarını başka bir dille anlatmak ve çevirmek mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bilimin ana dilde en iyi şekilde yapılacağı anlayışı ile her ne kadar çalışmalar önce ana dilde yazılıp sonra yayınlanması için gerekli görülen yabancı dile çevrilmekte ise de çoğu bilim insanının özellikle sosyal bilimler açısından düşüncesini, fikrini ve bilgisi aktarmada sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Bir diğer sonuç ise Sanayi Çağında ve Bilgi Çağında bilginin ve teknolojinin öncüsü olan Batı Avrupa ve ABD

bilimsel çalışmaların dünyaya yayıldığı dergilere sahip olarak büyük bir fırsatı elde etmektedirler. Pek çok ülkenin (gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş) bilimsel çalışması kendini merkeze koyan bu dergilerde toplanmakta ve bu dergilerin hakem kurulunda bulunan bilim insanları tarafından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla küre dünyanın pek çok alanından gelen veriler değerlendirmeyi yapan bilim insanlarının elinde toplanarak veri sinerjisiyle daha kapsamlı ve bütünlükçü yeni teknik, fikir ve bilgilerin bu bilim insanları ve onların ekipleri tarafından özellikle teknoloji üretilmesine sebebiyet vermektedir. Böylece bu değerlendirmeyle ve ellerine gelen bilgilerin sinerjisiyle yeni teknik, fikir ve bilgileri üreten bilim insanlarının dâhil oldukları topluluk, ülke ve işletmeler diğer az gelişmiş ülke ve topluluklara bu bilgi, fikir ve teknikleri patent, lisans ve know-how yöntemleriyle satma imkânına kavuşmaktadırlar. Dördüncüsü, bilimsel çalışmalara egemen olan konuların sürekli belirli bir merkezden belirlenip dünyaya yayılması, birçok konuda olduğu gibi bilimsel faaliyetler alanında da bir merkez-çevre ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş batı ülkelerinin merkezliğine dayanan bu ilişkinin sonucunda bilim ve zihniyette bir bağıllık ortaya çıkmakta ve az gelişmiş (çevre) ülkeler, kendi yaşadıkları hayatın sorunlarından giderek kopmaktadırlar. Başka bir deyişle, az gelişmiş ülkeler kendi gerçeklerinden koparken gelişmiş ülkelerin bilimsel faaliyet gündemlerine bir tür taşeron gibi hizmet eder duruma gelmektedirler.

Gelişmede gecikme yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler (belki de yukarıda anlatıldığı şekilde yurt dışına gönderdikleri araştırmalarıyla veri sinerjisine yaptıkları katkının sonucunda oluşturulan) yeni bilgi, fikir ve teknikleri satın alabilmekte yani, ithal etmektedirler. Elbette ki, her ülkede aynı buluşun yapılması gerekmez, hatta bir buluşun (bilgi, fikir, teknik) satın alınması kimi zaman buluşu yapmaktan daha az zaman ve maliyet avantajını doğurmaktadır. Yurt dışı fikirlere açıklığın, maddi açıdan zenginleşmiş kültürlerle, zenginleşmemiş kültürler arasındaki temel ayrımı oluşturduğu (Rodrik, 1999:31-32) düşüncesi içerisinde fikir ithali gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde küreselleşmenin getirdiği bir kolaylık ve rahatlık olarak uygulanmaktadır. Ancak, her ithalat aynı zamanda bir ihracatı da doğurmaktadır. Başka bir ifadeyle satın alma ve satma davranışı yani ticaret söz konusu olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin her biri, kendilerinin yarattığı bilimsel bulgu ve verilerden elde edilen çeşitli bilimsel buluş ve teknolojiyi, gelişmiş ülkelere çok büyük bedeller ödeyerek almak durumunda kalmaktadırlar. Öyleyse bilginin ve bu bilginin oluşturduğu tekniğin, teknolojinin günümüz ekonomik küreselleşme sürecinde patent, lisans ve know-how yöntemleriyle

satılması ve satın alınması gerçekte bir "bilgi ticareti"dir. Ticaretin özünde ise para ve kâr anlayışı vardır.

3. Küreselleşme Sürecinde "Bilgi"nin Ticareti

Bertrand Russell'ın da dediği gibi günümüz insanları hızlı yaşam şartlarından doğan belirsizliklere uygun tepkiler geliştirebilmek için daha çok, "bilgi değil, kesinlik aramaktadırlar". Bu cümle kendi içerisinde iki önemli hüküm içermektedir. Birincisi, bilgi ile kastedilen şey aslında bir "kesinlik" değildir. İkincisi ise insanların "bilgi" olarak nitelendirdikleri şeyler gerçekte kendi duyuları ve akılları ile algılayabildikleri kadardır (Özakpınar, 1998:134). Açıktır ki, insan algılaması bireyden bireye, kültürden kültüre ve zamandan zamana farklılaşmaktadır. Bununla beraber bilgi ticaretiyle bilgiler ya da başkalarına ait "kesinlikler" küreselleşme süreciyle dünya üzerinde özellikle gelişmiş ülkelerden, daha az gelişmiş ülkelere doğru alınıp satılmaktadır. Hâlbuki her toplumun kendi şartlarından (ırksal, sosyo-kültürel, coğrafi, iklime dayalı, tarihe dayalı vb.) kaynaklanan farklılıkları olduğu gibi gelişmiş ile daha az gelişmiş bölgeler (veya ülkeler) arasında en azından maddi kültür kaynakları ve araçları bakımından büyük farklılıklar söz konusudur. Yeni teknolojik ve bilimsel bir gelişme için yapılan seçimin ve uygulamanın anlamlı olabilmesi ve istenilen sonucu doğurabilmesi için o bölge, ülke ya da toplulukta bilimsel faaliyetin önceden hayli yaygınlaşmış olması gereklidir. "Bilimsel bilincin" ulusal ve kültürel düzeyi yeterli olmadığı sürece bir ülke, topluluk ya da o ülke içerisinde bulunan işletmeler çok yüksek maliyetlere katlanarak yanlış patent, lisans ve know-how alabilir ya da aldıklarını yanlış kullanabilirler. Araştırmaların ticarileşme eğilimine girdiği ve "temel bilim araştırmalarının bile bir yatırım olarak kendilerinden beklenen verime göre değerlendirildiği" (King, 2000:91-105) küreselleşme süreci içerisinde kısa sürede istenilen yararı getirmek üzere (kısa sürede köşe dönmeye yarayan) "bilgi" adıyla üretilenlerin insanların bekledikleri "kesinlikler"e dönüştürülmesi ihtimali artmaktadır.

Gelişmiş ülkeler bilgi ticaretinde "bilgi" adı altındaki kendilerine ait neden-sonuç ilişkilerini kendi kültürel gecikmeleri sebebiyle de çoğu zaman her sunulan bilgiyi kendi gerçeklerine uygun olup olmadığına bakmaksızın elde etme arzusu içerisinde bulunan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ya da onların işletmelerine sunmaktadırlar. Bununla beraber sunulan bu bilgileri satın alan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kimi zaman bilim yapma kültürü veya bilgiyi uygulamaya

dönüştürme alışkanlıkları olmaması sebebiyle kimi zamanda dışarıdan satın aldıkları bilgilerin kendi problemlerine ve gerçeklerine uymaması sebebiyle, istenilen ve umut edilen sonuç alınamamaktadır. Çoğu zaman da gelişmede gecikme yaşayan bu ülke yöneticileri ve sanayicileri satın aldıkları veya öğrendikleri bilgileri kendi işletmelerinin tanıtımında bir reklam vasıtası olarak kullanmaktadırlar. Zaten buldukları çevrede kendine cevap bulamayan "bilgi" adıyla ya da bilginin sonucu olarak sunulmuş fakat kesinlik gözüyle görülen "şeyler" kısa zamanda geçerliliğini kaybetmekte, atıl kapasiteye sebep olmakta ve hatta uzun vadede çok büyük kayıplara yol açmaktadır. Meselâ, Türkiye'de bir dönemler oldukça moda olan Toplam Kalite Yönetimi anlayışı ve "sertifikalı eğitim seminerleri" alma konusundaki yarışlar belirli bir süre kullanıldıktan sonra geçerliliğini kaybetmiş ve daha önceden bu yöntemleri kullanan işletmeler tarafından terk edilip sadece duvarlara asılı belge süsleri olarak bırakılmıştır. Hatta pek çok işletme sahibi yeni teknoloji olarak aldıkları çok sayıda fonksiyona sahip makinelerin, üretimde teknoloji haricinde hiçbir değişiklik yapmadıkları için sadece bir-iki fonksiyonunu kullanmışlardır.

Bilgi olarak sunulanların -ki bunların içerisinde çok sayıda gerçek anlamda "bilgi" ler de vardır- satın alma yoluyla transferinin yanı sıra üniversiteler ve diğer okullar aracılığıyla da aktarılması söz konusudur. Üniversite akademisyenleri özellikle enformasyon teknolojisindeki küreselleşmenin büyük bir nimeti olarak yurt dışında yayınlanan eserlerden araştırmalar yapmakta ve bunları kendi ülkelerine aktarmaktadırlar. Fakat yurt dışından tercüme nitelikli yapılan aktarmaların ülke gerçekleriyle uyumlu olup olmadıkları ya hiç sorgulanmamakta ya da yine yurt dışında üretilmiş yöntemlerle sorgulanmaktadır. Bu ise kimi zaman gerçek sonuçları vermemektedir. Meselâ, sosyal alandaki bilimsel çalışmalarda gözlem ve mülakat teknikleri yeterince aranmayıp, ya da bunlar sözde kalıp, daha çok anket çalışması yöntemi uygulanmaktadır. Hâlbuki bir dönem yönetim ve organizasyon teorilerinin çekirdeğini oluşturan teoriler çoğunlukla uzun yıllar alan gözlem, mülakat ve uygulamaların sonucunda ortaya çıkmıştır (Hawthorne Araştırmaları, Harwood Araştırmaları vb.). Bugün ısrarla kullanılan ve aslında mülakat ve gözlem yönteminin tamamlayıcısı olması gereken anket yöntemi ise kısa sürede uygulanması sebebiyle çoğu defa gözlem ve mülakat yöntemlerinden bağımsız ya da onlar tarafından çok az desteklenerek kullanılmaktadır. Hâlbuki anket yöntemi tek başına kullanıldığı takdirde soru tekniğinin, anketi hazırlayan kişilerin, ankete cevap veren kişilerin yüzde yüz objektif olamamalarından dolayı, çok daha büyük içerikli soyut olan sosyal olayların rakamlar içerisine ve birkaç şık içerisine sığdırılmaya çalışılarak somutlaştırılıyor olmasından dolayı, sıkça

ve haklı eleştiriler almaktadır. Elde edilen sonuçların sosyal olayları değerlendirmekte kolaylık sağlayan fakat sosyal olayları bütün olarak kapsayamayacak kadar teknik kalan ve kimi zamanda işin ehli olmayan kişiler tarafından batı kültüründen aktarılmış bir nevi moda niteliğinde de kullanılan istatistikî yöntemlerle değerlendirilmesi elde edilen verilerin var olan sosyal olayları eksik ya da yanlış yorumlamasına sebep olmaktadır. Yanlış ya da eksik bilgilerle de özellikle sosyal bilimlerde bilimsel sürecin işlemesi zorlaşmakta ya da bilimsel süreç adı altında yapılan çalışmalarda yeni yanlış veya eksik bilgiler üretilmektedir. Ayrıca ankete cevap veren deneklerin sosyal beğenilirlik ve statü arayışları doğrultusunda, anket sorusu kapsamındaki davranışının aslını ortaya koymak yerine, yapayını ve gösterişli kısmını işaretlemesi şeklindeki tutumları, bilimin amacı olan doğruların ortaya çıkışını sağlamaktan çok doğruların üzerini örtmekte ya da sonuçları saptırmaktadır.

Küreselleşmenin hızlandırıcı etkisiyle daha çok gelişmiş ülkelerden para yoluyla ya da parasız alınan bilgiler, işgücü yetiştiren üniversitelerde ve diğer okullarda öğrencilere aktarılmakta ve sanayi-üniversite işbirliği bağlamında yapılan eğitim seminerleriyle iş hayatına (özel işletmelere veya kamu kurumlarına) yansıtılmaktadır. Gelişmiş ve kapitalist yaşam tarzından çıkartılmış bulgulara dayalı bilgileri tekrarlamaya veya tercüme nitelikli bilim aktarmaya çalışan az gelişmiş ülke üniversitelerinden sanayie yönetici ve teknik eleman olarak çıkan bireyler kendi kültürlerine uygun bilgiyi değil batı kaynaklı bilgiyi alarak işyerlerinde uygulamaktadırlar. Böyle bir durumda kendi gerçeklerine ve uygulandığı alanın kültürel sürecine uymayan bilgiler gerekli etkinliği gösteremediği gibi iş yerlerinde zorunlu değişmelere sebep olup, örgütün ve toplumun kendine has kültürel yapısını bozmakta ve kendine özgü yönetim ve teknik anlayışının ortaya çıkamayacağı veya ortaya çıkmasının çok zorlaşacağı "arabesk" bir işletme kültürü oluşturmaktadır.

Araştırma ve geliştirme teknikleriyle bilginin, fikrin ve tekniğin üretildiği bir diğer yer ise sanayi kuruluşlarıdır. Az gelişmiş ülke sanayinde araştırma ve geliştirme faaliyetleri işletmeler için oldukça maliyetli kabul edilmekte dolayısıyla yapılamamaktadır. Ar-Ge faaliyetlerinin yetersizliğinin temel sebebi yaratıcı düşünce ve gerçekleştirilebilir düşünce gücüne sahip "entelektüel bir sınıfın" bulunmayışıdır. Ancak, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin işletmeler tarafından yapılmamasının bir diğer sebebi de bilgi, fikir ve tekniği üretmek yerine onu satın alma kolaylığını tercih etmeleridir. Böyle bir rahatlık onları kendi gerçeklerine uygun bilgi üretmeme rehabetine itmektir. Aynı zamanda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarında kendi aleyhlerine

var olan gelişmişlik farkından dolayı "kuvvetli aşağılık duygusu" onların bilim ve teknoloji açısından gelişmiş ülkelere adeta bağımlılık hissetmelerine sebep olmakta, kendilerini onlardan bağımsız bilgi üretmez, bilim yapamaz anlayışına sevk etmektedir (Salam, 1990:57).

Bir buluşun anlamı, önemi ve ortaya koyduğu işlev kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Elbette ki, insanın, toplumun, doğanın ve bütün olarak dünyanın keşfedilmesi ve anlaşılması için bilimin varlığı ve bilimin toplumlar arasında paylaşımı şarttır. Ancak, gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinin yer aldığı "Batı düşüncesi ve bilimi" gelişmeden kaynaklanan farkın kültürler arasında bir hiyerarşi oluşturduğu anlayışıyla piramidin tepesine kendini yani, "Batı kültürünü" ve batı kültürünün beraberinde algılanan "kapitalist kültürü" koymuştur. Hâlbuki kültürler değerlendirilirken, "daha iyi", "daha kötü", "daha ileri", "daha geri" vb. ayırım ve sınıflandırmalar bilimsel kriterlere uygun değildir (Başkaya; 2002:190). Çünkü bilimsel faaliyetlerin ve araştırmaların sonucunda ortaya çıkan "bulguların" hangilerinin "daha iyi", hangilerinin "daha kötü", hangilerinin "daha ileri", hangilerinin "daha geri" olduğuna dair bütün durumları kavrayarak objektiflikte kesin ve belirli bir kıstas (ölçüt) mevcut değildir. Batı medeniyet çevresi, kendini sürekli merkeze alarak kendine ait olan sonuç ve bulgulara "daha iyi" ve "daha ileri", öteki ve başka olanlara ise "daha kötü ve daha geri" damgasını vurarak sürekli bir şekilde bilimsel faaliyetleri de bir tür ideolojik ve psikolojik bir savaş aygıtı gibi kullanmaktadırlar. Özellikle teknolojik bağlamda kaydettikleri bu gelişmenin sonucu yarattıkları üstünlük duygusuyla küresel dünya sisteminde hâkim olan güç merkezleri, kendi gerçeklerini genelleştirip evrensel insan gerçekleri haline getirmekte (Wallerstein, 2000:206) ve böylece insanlığın önemli bir kesiminin kendi dünya görüşleri çerçevesinden olayları değerlendirerek yaptıkları araştırmaları desteklemekte ve bunların sonuçlarını "kesin bilgi" kapsamı içerisine almaktadırlar. Öyle ki bu durum gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde dahi sisteme uymayan herhangi bir görüşün bilimsel bilgi bağlamında değerlendirilmemesine kadar aşırıya gitmiştir. A. Freeman ile yapılan bir röportaj bu konuya örnek teşkil etmektedir. A. Freeman'e göre IMF kendi görüşlerini başka bir alternatif yok gibi sunmakta, mutlaka bunun bir bilimsel görüş olduğunu iddia etmekte ve iktisat biliminin tek görüşü olarak kabul etmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde de dünyadaki pek çok ülke bu politik seçimi sanki bir bilimsel olgu imiş gibi seçmeye zorlanmaktadır. Freeman kendisine ve birçok meslektaşına ait olan bu düşünceleri röportajdan üç yıl önce de söylediğini fakat hiçbir teorik derginin o aşamada söyledikleri yazmadığını belirtmiştir. Freeman röportajda söylediklerinin yazılmama sebebini şöyle ifade ediyor: "Çünkü

sevgili meslektaşlarım bunun saçma bir yaklaşım olduğunu düşünürlerdi. Küreselleşmeyi Dünya Ticaret Örgütünün hukuksal olarak dayattığı temel direkler aracılığı ile tanımladığımız takdirde, gerçek şudur ki; küreselleşmeye bir alternatif mevcuttur" (Freeman, 1998: 54-58). Küreselleşme süreciyle beraber dünya üzerinde daha kolay yaygınlaşma imkânı bulan "kesin kabul edilen bilgiler" hegemonyası evrensel olarak görülüp "bilimsel ambalajlı dogmalarla" gelişmiş ülkelerden nispeten daha az gelişmiş ülkelere o ülkelerin bilim insanları tarafından aktarılmaktadır (Başkaya, 2002:191). Aynı zamanda patent, lisans ve know-how yöntemleriyle gelişmiş ülkelere ve onların işletmelerine gelir getirerek çok daha zenginleşmeleri için fırsat yaratmaktadır.

Açıktır ki, küre dünyanın yarattığı "şebeke"nin bir unsuru olan "küreselleşmiş enformasyon" doğru kullanılmadığı ve ticaret kaygısıyla manüplasyon yaratmaya yöneldiği takdirde gerçek bir tehlikeyi oluşturacaktır. Bilim ve teknikteki ilerleme ekonomik ve bilimsel değerlerin yanında tinsel değerlere de cevap verebilmelidir. Nobel ödülü sahibi ve holografinin kâşifi Dennis Gabor'un ifade ettiği gibi "hâlihazırdaki medeniyetimiz maddi açıdan olağan üstü başarılı bir teknolojiye yaslanıyor olmasına karşılık, tinsel açıdan dayanaktan yoksundur. Bu yoksunluk bilimin "ekonomideki özerk bir güç olarak, hatta ekonominin ana güç kaynağı olarak" görüldüğü dünyada ve toplumlarda bilimi daha ziyade iktidarı ele geçiren ve kullanabilenlerin eline vermektedir. Bilimsel araştırmalar ise iktidarı zaten elinde tutanları sürekli olarak daha güçlü kılmaktadır (King, 2000:105). Bilimin ve bilginin iktidar güçlerinde toplanması bilimin meyvelerinin de adı "küresel dünya" olan sistem içerisinde eşitsiz dağıtılmasına sebep olmaktadır. Mesela, Bir bütün olarak gelişmekte olan ülkelerde yüksek öğretim görenlerin oranı 18-23 yaş grubu arasında %8-9 civarında iken en az gelişmiş ülkelerde bu oran %2'dir. Endüstrileşmiş ülkelerdeki ortalama oran ise %37'dir. Çalışanlar arasında bilimsel ve teknik personelin oranı endüstrileşmiş ülkelerde %8'den fazla, gelişmekte olan ülkelerde %1'den azdır. Gelişmekte olan ülkeler dünya nüfusunun %80'ini barındırmalarına rağmen dünyanın araştırma ve geliştirme harcamalarının yalnızca %4'ünü paylaşmaktadır ve "bilgi çağı" dünyasındaki bilgisayarların yalnızca %5'ini bu ülkeler kullanabilmektedir (Mayor, 2000:163).

Görülen odur ki, küreselleşme, bilimin işlerliğinin artırılmasında ve bilimin ürettiği bilgilerin kullanılmasında aslında çok önemli bir fırsatı sunmaktadır. Fakat her çağın kendi güç merkezlerini oluşturuyor olması en objektif olması gereken bilimin bile bu güç merkezleri eline geçmesine sebep olmaktadır. Dışarıdan satın alınan bilgi, fikir ve teknikler ülke

gerçeklerine uymadığı müddetçe kendine uygun bir zemin ve muhatap bulamayacaktır. Bu durum toplumsal bağlamda şiddetli bir "anlamsızlığa" ya da "yabancılaşmaya" yol açacaktır. Uygulamaya sokmak için doğru bilgilerin seçilmesi ve kullanılması kaçınılmazdır fakat bu ancak bilimsel süreç kültürünün varlığı ve bunun yaratılmasıyla mümkündür. Eğer bir toplum ya da ülkede bilim sürecinin işletilme zihniyeti yok ise bu ülke veya topluluk daima dışarıdan ithal edeceği bilgilere muhtaç olacaktır. Elbette ki, bilgiyi sunanlar sadece "vermeyi uygun buldukları" bilgileri ve sadece "kendi istedikleri kadarını" vereceklerdir. Özellikle bilginin ticarileştiği ve kapitalistleştiği bir pazarda daha fazla bilgi satışı ve o bilginin sonucu olan mamul satışı yapmak ve daha uzun süre kâr elde edebilmek için bilgiler bütün ve tam olarak pazara sunulmayacaktır. "Kesinlikler" manüplasyonuyla oyalayıcı ve "daha fazlasına ihtiyaç hissettiren" bilgiler ülke ve bölgeleri daima pazarda izleyici olarak bırakacaktır. Bu bağlamda küreselleşme süreci içerisinde var olabilmek için finansman, üretim, yönetim, teknoloji, pazar v.b. pek çok alanda bilgi merkezlerinden biri olmak ve gerçeklere uygun bilgiyi üretmek izleyicilikten liderliğe geçebilmenin ve "bağımsız" olmanın kaçınılmaz şartı olacaktır.

4. Üretimin Küreselleşmesi

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizine kadar bugünün gelişmiş ülkeleri sanayideki, özellikle fiziki emek isteyen işler için, gerekli iş gücünü az gelişmiş ülkelere ithal etmişlerdir. Bu dönem dünya üzerinde fiziksel emek açısından iş gücünün en hareketli olduğu dönem olmuştur. Az gelişmiş ülkelere çalışmak üzere giden bireyler zamanla ailelerini de oraya götürerek çocuklarının eğitimini gelişmiş ülkelerde yapmaları için fırsat yaratmışlardır. Aynı zamanda bir taraftan bu ülkelere sanayi ve teknolojiyle tanışmış ve girişimciliği öğrenmiş, diğer taraftan da kazandıkları parayı zaman zaman ülkelerine aktarmışlardır. Hatta ülkelerine geri döndüklerinde bir kısmı edindikleri tecrübeler ve kazandıkları paraları yatırımda kullanarak kendi ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Ancak, zamanla yabancı işçiler ile yerli halk arasında kültür ve milliyet kaynaklı farklılıklar bir takım çatışmalara ve huzursuzluklara sebep olmuştur. Diğer taraftan gelişen sosyal haklar ve işgücü kalitesinden dolayı iş gücü maliyetleri önemli ölçüde artmıştır. Sanayinin yarattığı denetim altına alınması gereken kirlilik hem ülkeler için hem de o ülke işletmeleri için ciddi maliyet unsuru oluşturmuştur. Ayrıca daha önceden

nispeten dışa kapalı yaşayan ve üretimleri kendilerine yeten ülkeler ürettikleri kendilerine fazla gelmeye başlayınca (üretim fazlası olunca) karşılıklı değiş tokuşla ya da para ile bu ürünleri başka ülke insanlarına pazarlamaya başlamışlardır. Pazarın uluslararasılaşması üretimin tamamen pazara yönelik olmasına sebep olmuş ve bu durum daha büyük ve çeşitli pazarlarda taleplere cevap verme, kimi zaman da yeni pazarlar yaratma fırsatını doğurmuştur. Böylece sanayileşmeye diğer ülkelere göre çok daha önce başlayan Batı Avrupa ve Amerika için ve onların işletmeleri için pazar, bütün dünya olmuştur; ne kadar geniş pazarda kendi isimlerini, markalarını ya da son ürünlerini pazarlarsa kazançlarını ve kâr oranlarını o kadar artırır olmuşlardır. Ancak, gelişmiş ülke işletmelerinin az gelişmiş ülkelere pazar yaratabilmesi orada yeni para kaynaklarının yaratılmasıyla ve bu parayı uzun dönemde elinde döndürebilecek üretim gücünün oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. Bu sebeptir ki gelişmiş ülkeler ve onların daha çok ekonomik amaçlı birlikleri az gelişmiş ülkelere uzun dönemde geri ödenecek krediler vermiş, gelişmiş ülke işletmeleri ise insan kaynağının, hammaddenin ve çevre maliyetinin ucuz olduğu bu ülkelere üretim süreçlerini kaydırmışlardır. Böylece küresel bir döngü olarak küresel pazar küresel üretimi hızlandırmıştır.

Bu dönemlerde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geç kalmışlıklarını telafi etmek gayesiyle yaşadıkları hızlı sanayileşme isteği, gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerinin üretim sürecini bu ülkelere kaydırmasında az gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Batı Avrupa ve Amerika'ya ait şirketler ve çok uluslu şirketler, kimi zaman kendileri tarafından üçüncü dünya olarak ifade edilen ücretlerin ve hammadde fiyatlarının düşük olduğu bu ülkelere, fabrikalar kurmaya, yatırımlar yapmaya ya da onların sanayileşme adına yatırım yapmalarını teşvik etmeye başlamışlardır.

Aslına bakılırsa, gelişmiş ülke ekonomilerinin kendi bünyelerinde yapmak yerine çevre ülkelere kaydırmak istedikleri (sözgelimi tekstil, turizm, taş-toprak sanayi, otomobil yan sanayi gibi) sektörler az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında kendilerine en fazla önerilen ve teşvik edilen ekonomik faaliyetler olacaktır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaydırılan yatırımların ana gayesi çoğunlukla düşük maliyetli emek gücüne ulaşmaktır. Meselâ Hindistan'da bir işçinin saatte 1 Dolara yaptığı işin Batı Avrupa'daki iş gücü maliyeti yaklaşık 20 katıdır (Bales, 2002:261). Daha ucuz emek gücüne ve hammaddeye ulaşmak bu ülkelere yapılacak doğrudan yatırımlara, ortaklıklara ya da taşeron şirketlerin varlığına bağlı olmaktadır. Böylece bir ürünün (meselâ bir otomobilin) parçalarının farklı yerlerde üretilip başka bir yerde monte edildiği

küresel bir montaj hattı oluşturulmuştur. Daha önceden sanayileşme tecrübesi ve/veya birikmiş sermayesi olmayan ya da az olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayie geçiş ve "kalkınma" için önemli gözükken bu durum gelişmiş ülkeler için de iki önemli fırsatı ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi bu ülkelerin kendilerine pek çok açıdan (iş gücü, emek, çevre kirliliği, zaman vb.) maliyetli gelecek üretimi başka ülkelere kaydirmiş olmaları fakat bu üretimin getirisinden de daha yüksek düzeyde faydalanabilmeleridir. İkincisi ise kendi ülkelerinde ürettikleri veya diğer ülkelerde kısmen veya tamamen kendi adlarına üretilen ürünlere yeni pazarlar bulabilmeleridir. Çünkü üretim sürecine başlayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tüketim sürecine de kendiliğinden geçeceklerdir, bu da dışarıdan gelecek yeni ürünler için yeni pazarlar olacakları anlamına gelmektedir.

Aslında, üretimin küreselleşmesi A. Smith'in ve F. Taylor'un "işletmelerde işbölümü ve uzmanlaşma" prensiplerine dayalıdır. İşletmede yapılacak etkin bir iş bölümü ve uzmanlaşmanın o işletmenin kârlılığını ve verimliliğini artırdığı ortaya konulmuştur. İş bölümüyle işletmeler daha fazla çıktıyı daha ucuza, daha az zamanda ve etkin elde etmekte, bu da uzman iş görenlerin ürettiği ürünlerin işletmeye daha fazla kâr getirmesi sonucunu doğurmaktadır. İş bölümünün genişliği üretim ölçeğiyle ilgilidir. Ekonomilerin uluslararasılaştırılması yerel olarak başlayan büyümenin "organik bir sürecidir" ve iş bölümü bu sürecin önemli bir dayanağıdır. Uluslararası yaşanan bir iş bölümü uluslararası bir uzmanlaşmayı ortaya çıkarmaktadır (Adda, 2001:15, 43). Küresel ekonomide her ülke kendi kaynakları ve sanayileşme derecesine göre dünya üzerinde yapılan iş bölümüne katılmaktadır. Bununla beraber bu ülkelerin ya da bölgelerin uzmanlaşmaları daha çok sanayide kat ettikleri gelişmeyle bağlantılı olmaktadır. Başka bir ifadeyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki gibi daha çok tekstil, gıda ya da belirli bir ürünün alt parçalarını üretmeleri veya diğer firmalara taşeron olarak çalışmalarını onların bu konuda gerçekten tarihsel ve kültürel olarak bir uzmanlaşmaya sahip olmalarından ziyade, bu tür üretimlerin daha çok sanayideki gelişmenin ilk adımları olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuçta uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümüne dayalı bir dünyada daha ucuza, daha kaliteli üretilen ürünler son ürün olarak gözüktüğü firmanın (ana işletmenin) adına küresel pazarlarda satılmaktadır.

İmalat sanayinin özellikle işgücü maliyeti açısından Batı Avrupa ve Amerika'ya göre çoğu ülke için kıyas bile kabul edilemediği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaymasıyla beraber, sanayileşme tecrübeleri çok daha eskiye dayanan gelişmiş ülkelerde know-how mülkiyeti, ürün

tasarımları, Ar-Ge'ye dayalı bilgi üretimi ve ileri teknoloji üretimi daha önceki imalat sanayiinin yerini almıştır. Gelişmiş ülkeler imalat sanayilerini devam ettirebilmeleri için bu bilgi, teknoloji ve yöntemi lisans ve franchising yöntemleriyle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere satmaktadırlar. Diğer taraftan da kısmen gelişen bilgi ve teknolojinin sayesinde ama daha ziyade dünyanın çok daha geniş bir alanına yayılan imalat sanayi sayesinde "temel sanayi mallarının" arzı artmaktadır. İmalat sanayiinde yaşanan bu arz, özellikle az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülke pazarlarına sunulurken, oldukça düşük fiyatlarla ithalatın gerçekleştirilmesine fırsat tanımaktadır. Bununla beraber gelişmiş ülkeler tarafından düşük fiyata ithal edilen sanayi ürünleri bu ülkelerin kendi pazarlarında çok daha yüksek fiyatlarla satışa sunulmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin temel sanayi mallarının üretimini az gelişmiş ülke işletmelerine kaydırmaları, o zamana kadar işletme ve devlet düzeyinde birikmiş olan sermayelerini bilimsel faaliyetlere ve Ar-Ge çalışmalarına yönlendirerek katma değeri çok daha yüksek uzay, biyokimya ve bilgi teknolojileri gibi yeni yatırım alanlarını oluşturmalarını ve daha önceki sanayi toplumu özelliğinden bilgi toplumuna geçiş yapmalarını sağlamıştır. Bu defa az gelişmiş ülkelerden fiziksel ve çok miktardaki emek gücü yerine daha az sayıda ama bu defa zihinsel emek gücü (beyin gücü) ithal etmeye başlamışlardır (Sayın, 1996:478). Bununla beraber her ne kadar mamullerin üretimi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke işletmelerinde yapılıyor olsa da fason üretim, taşeronluk, marka, lisans verme ve franchising bağlamında üretimin karar merkezi özellikle sanayi ve teknoloji bağlamında birikmiş bilgi gücünü elinde bulunduran gelişmiş ülkeler ve onların işletmeleri olmuştur. Az gelişmiş ülkeler için ise artık fiziksel işgücü dünya üzerindeki hareketliliğini kaybetmiş fakat bunun yerine az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geleceğe yönelik gelişmelerinde en önemli kaynak olan "beyin gücü" göçü başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ithal ettiği "beyin gücü" geçmişte ithal ettikleri "fiziksel emek gücü" ne göre çok daha az sayıda olmakta fakat çok daha fazla getiriyi doğurmaktadır. Yanlış hükümet politikalarıyla, baskıcı üniversite kurumları kendi beyin güçlerini ellerinde tutamayan az gelişmiş ülkeler gelecekteki kalkınmalarında motor gücü olacak ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna daha hızlı geçmelerini sağlayacak insan kaynaklarını kaybetmektedirler. Böylece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kendi sanayilerini devam ettirebilmek için gelişmiş ülkelere olan bağımlılıkları artmaktadır.

5. Üretimin Küreselleşmesi Sürecinde Fason Üretim

Küreselleşme olgusu elbette ki sistem yaklaşımı doğrultusunda da düşünüldüğünde çok farklı alt ve yan sistemlerle birbirine etki edecek domino taşlarını hareketlendirmiştir. Küreselleşme, küre dünyanın kaynaklarından bütün dünya insanların nimetlenmesi için belki de en iyi niyetli yaklaşımlardan biri olarak düşünülebilir. Fakat ülkeler arasındaki ve bölgeler arasındaki yüz yıllardır devam eden güç mücadeleleri ve kendi ülke ve bölgelerini ya da kültürlerini daha da güçlendirme arzusu kaynak paylaşımı konusunda da güçlü olan tarafın güçsüz olan tarafı tarih içerisinde kimi zaman doğrudan sömürmesine kimi zaman da bir takım araçlarla daha fazla çıkar sağlamasına vesile olmuştur. Bu gün küresel dünyada güç çok daha önceden yapılandırılmış sanayiye dayalı bilgi gücüdür. Günümüzün gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere göre yüz yıl önce sanayisini oluşturarak teknolojisini geliştiren gelişmiş ülkeler sermayelerini ve dolayısıyla bilgi güçlerini diğer bölge ve ülkelere göre kıyas edilemeyecek ölçüde artırmışlardır.

Az gelişmiş ülkeler (gelişmekte olanlar da dâhil) ise özellikle küreselleşmenin getirdiği iletişim ve ulaşım fırsatlarıyla daha net gördükleri bu gelişmişliği ve onun sunduğu daha rahat yaşam şartlarını fakat aslında bu gelişim sonunda kazanılan gücü elde etmek için oldukça hızlı ve kısmen de panik halinde "kalkınmanın" ön koşulu olarak görülen sanayileşme yoluna girmişlerdir. Bununla beraber bu yatırımları yapabilecekleri sermayeleri, teknolojileri ve bilgi güçlerinin olmaması onları gelişmiş ülkelere yardım almaya yönlendirmiştir. Sermayeyi kullanma, kullandırtma, üretme, ürettirme kültürüne yüz yıldır sahip olan gelişmiş ülkeler üretimi daha düşük maliyetle yaptırmak ve yeni pazar alanları yaratmak maksadıyla bu yardımı az gelişmiş ülkelere esirgememişlerdir. Böylece sanayi ürünlerinin üretimi ya da onların parçalarının üretimi az gelişmiş ülkelere kaydırılırken bu üretimin yapılabilmesi için gerekli teknoloji (daha önceden kullandıkları makineler), gerekli olan teknik bilgi (sadece gerektiği kadarı ve kimi zaman bizzat kendi teknik elemanlarını bu bilgiyi aktarmak için göndererek) ve uzun dönemde geri ödenecek krediler bu ülkelere yönlendirilmiştir.

Küreselleşme sürecinin geniş bir coğrafya üzerindeki iş bölümüne dayalı yapılanma şekli olarak düşünülen organizasyonların en bilinen modellerinden biri fason üretim olmuştur. Gelişmiş ülkelerin kendi işletmeleri arasında oluşturulan organizasyonlarda daha çok yatay yapılanmayla gerçekleşen ve karşılıklı alış verişle yaratılan sinerji söz konusu olurken, gelişmiş ülke ile az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler

arasında kurulan iş bölümüne dayalı organizasyonlarda genellikle, gelişmiş ülke işletmelerinin üretim siparişi verip, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin onlara verilen siparişler doğrultusunda fason üretimin gerçekleştiği hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde gelişme ve kalkınma için, teknoloji ve bilgi için ve üretim ve pazarlama güçleri için lider olarak görülen ve örnek alınan gelişmiş ülkeler ve onların işletmeleri fason üretim süreci içerisinde lider olmaktan daha çok, az gelişmiş ülke işletmelerine kendi adlarına üretim yaptıran patronlar haline gelmiştir. Az gelişmiş ülke işletmeleri ise bu patronların iş yaptırdıkları işletmeler olmuştur.

Başka bir ifadeyle az gelişmiş ülke işletmelerinin gelişmiş ülke işletmeleriyle oluşturdukları işbölümüne dayalı şebeke organizasyonlar içerisindeki katkısı gelişmiş ülke işletmelerine fason üretim yaparak bir tür işçilik şeklinde olmaktadır. Sanayileşmenin gelişmiş ülkelerde olduğu durumlarda işçileri arasında iş bölümü yapan ve yaptıkları iş bölümüyle üretim yaptıran işletmeler bu defa az gelişmiş ülke işletmeleri arasında ihtiyaç duydukları nitelikteki ve miktardaki mamul için iş bölümü yapmaktadırlar. Üstelik üretim için gerekli olan hammadde, makine, finansal kaynak, iş gücü maliyeti, çevre kirliliği maliyeti gibi hiçbir maliyete ve işin getirdiği yükün ağırlığına katlanmadan yaratılan katma değerlerden kâr elde etmektedirler. Bunun da ötesinde, gelişmiş ülke işletmeleriyle az gelişmiş ülke işletmeleri arasında uzun vadede birlikte iş yapacaklarını taahhüt eden bir kontrat yapılmamaktadır (İrmiş, 2003:86-1001). Gelişmiş ülke işletmeleri işvereni oldukları az gelişmiş ülke işletmelerini daha uygun fiyat ya da kalite için bırakıp başka bir işletmeyle iş yapmaya başlayabilmekte ve kendisi için başka bir işletmeye fason üretim yaptırmaktadır.

Az gelişmiş ülke işletmeleri için gelişmiş ülke işletmeleriyle yapılan bu organizasyonlar onların sanayi toplumu olmaları ve daha sonra da bilgi toplumuna geçmeleri için önemli bir fırsattır. En azından hiçbir şey yapmamak ve üretmemek yerine bir değer yaratma, tecrübe kazanma ve bir hareketlilik kazandırma açısından az gelişmiş ülke işletmelerinin küresel üretim sürecine katılması beklenilmektedir. Ancak, gelişmiş ülke işletmeleri için az gelişmiş ülke işletmelerinin mal üretmesi dolaylı olarak gelişmiş ülke işletmelerini "patron" haline getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerin yaşadıkları kültürel gecikmenin yarattığı uyumsuzluk ve karmaşa, yönetici sınıfın aç gözlü iktidar hırsı, anlamsız iç çekişme ve çatışmalar, bunun sonucundaki üretilenden daha fazlasını tüketme eğilimiyle zaten zayıf olan ekonominin daha da kötüleşmesi ve her borçlanmayla biraz daha psikolojik baskı hisseden ülkelerin işletmeleri dâhil oldukları

organizasyonlarda hiyerarşik olarak altta olmayı ve katlandıkları riske rağmen eşit pay almamayı çok da yadırgamamaktadırlar. Çünkü az gelişmiş ülkelerin ve onun işletmelerinin gelişmiş ülkelerin ve işletmelerinin üstün olduğuna yönelik ön kabulleri mevcuttur. Bu da az gelişmiş ülke işletmelerinin bir sonraki aşamaya geçmelerinde (marka yaratma, kendi aralarında stratejik işbirliği oluşturma, koordinatör işletme olmak, başka bir yatırım alanına geçmek vb.) bir engel yaratmaktadır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke işletmeleri için yaptıkları fason üretimin bir başka önemli sonucu daha söz konusudur. Emegın yarattığı değerin sadece geçimlik şartları sağlayacak kadar olan bir kısmı işgücüne ücret olarak verilirken geri kalan kısmı sermayedarın cebine kâr olarak girer. Ancak, küreselleşme süreci içerisinde gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki daha çok fason üretim temelli oluşan organizasyonlarda az gelişmiş ülke girişimcisinin yarattığı değerden de bahsetmek mümkündür. Az gelişmiş ülke girişimcisi yatırım yaparak, riske katlanarak, gelişmiş ülkeden ithal ettiği teknolojinin maliyetine katlanarak, üretim sürecinin maliyetine katlanarak ve çoğu zaman da yönetim faaliyetinde bulunup zihni emek harcayarak bir değer yaratmaktadır. Hatta az gelişmiş ülke işverenleri, her geçen gün gelişmiş ülkeler lehine, az gelişmiş ülkeler aleyhine çalışan uluslar arası rekabetin baskısı ile içinde yaşadığı toplumdan psikolojik olarak kopma pahasına kendi halkını ve toprağını sömürme sürecine girmektedir. Mülkiyetinde olan işletmede emek gücünün yarattığı değerden geçim için gerekli miktarı işçisine verdikten sonra, uluslar arası pazarda sipariş veren firmayla piyasa şartlarında belirlediği fiyat üzerinden ürününü satmaktadır. Ürünün fiyatı belirlenirken daha ucuza fason üreten işletmeler önemli bir belirleyici olmaktadır. Böylece gelişme çabası içerisinde olan ülkenin işletme sahibi yoğun rekabet şartları ve tehditleri içerisinde sadece ürününe sipariş veren gelişmiş ülke işletmesinin, ürününe biçtiği fiyat ölçüsünde kâr etmektedir. Ancak, sipariş veren gelişmiş ülke işletmesi sadece birkaç kişiyi firmasında çalıştırarak ve hiçbir maliyetine katlanmadığı fason üretim yapan işletmelerin koordinasyonunu gerçekleştirerek, yaptığı pazarlama faaliyetleriyle (kimi zaman pazarlama faaliyetlerini de şebeke organizasyon bağlamında başka işletmelere yaptırmaktadır) ve markasıyla, fason üreticisinden mamulü satın alırken belirlenen fiyatın çok daha fazlasına ürünleri kendi adına satmaktadır. Böylece hem gelişme çabası içerisindeki ülke işletmelerinde çalışan emegın yarattığı artı değeri hem de o ülkenin girişimcisinin yatırımları ve katlandığı riskler sonucunda ortaya çıkan girişimcilik artı değerini elde etmiş olmaktadır. Dahası, gelişmiş ülkelerde üretilen diğer ürünler (teknoloji, know-how, patent vb.) ve az gelişmiş ve gelişmekte olan

ülkelerin işletmelerinde üretilen ürünlerin bir kısmı gelişmiş ülke işletmesinin markasıyla ve onun adına ürünün üretildiği ülkelerde satılmaktadır. Böylece emeğin ve girişimcinin kazançları tekrar gelişmiş ülke işletmecilerinin (servet sahiplerinin) cebine girmektedir. Üstelik gelişmekte olan işletme sahiplerinin cebine giren bu artı değerler sadece kendi ülkelerine geri dönmekte ve kendi ülkelerinin gelişmeleri için kullanılırken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri ise gelişmiş ülke işletme sahiplerine kaydındıkları artı değerlerinin toplamı sebebiyle gerekli gelişmeyi sağlayamamakta ve fason üretim bağımlılığında kurtulamamaktadırlar. Bu arada gelişmiş ülkeler ise araştırma geliştirme faaliyetlerine yaptıkları yatırımlarla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle aralarındaki gelişme farkını biraz daha açmaktadır.

6. Fason Üretimden Fason Bilgiye

Sanayi devrimiyle beraber gelişen endüstri, teknoloji ve bilim ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılığına yeni bir perspektif eklemiştir. Artık, bilimde, teknolojide ve endüstride yaşanan gelişmeler ülkelerin de "gelişmiş", "gelişmekte olan" ve "az gelişmiş" olma sınıflarını belirlemektedir. Bilim, sanayi devrimine kadar daha çok felsefe ve toplum bilimi üzerinde yoğunlaşırken, sanayileşmeyle beraber pozitivist bilim ön plana çıkmıştır. Teknoloji üretmeye ve sanayie katkı vermeye yönelik bilim ağırlıklı olmuştur. Dolayısıyla hangi ülke bilim konusunda ilerleme kat ederse teknoloji, üretim ve sanayi alanında da gelişme sağlamak ve bundan elde edilen getiri yeniden üniversiteler ve işletmelerdeki araştırma ve geliştirme faaliyetlerine aktarılarak yeni icatlar ve sürekli gelişmeler yaşanmaktadır. Böylece her geçen gün gelişmenin hızı daha da artmakta kendi sınıfından bir aşağıdaki sınıfa göre gelişmişlik mesafesi süratle açılmaktadır. Aralarındaki gelişmişlik farkının büyüklüğü ve bu gelişmenin her gün biraz daha hızlanması gelişme isteği duyan az gelişmiş ülkeler için kendilerini zayıf hissetmeleri sonucunu doğurmuştur. Gelişme açısından geride kalan ülkeler bu açığı kapatmak için gelişmiş ülkeleri model olarak alıp onların kendilerini yönlendirmelerine izin verme, onları taklit etme ve onların doğrularını kendi doğruları olarak görme yolunu seçmektedirler.

Aslında, günümüzün sanayileşme çabası içerisindeki ülkelerinin önemli bir avantaja sahip oldukları söylenebilir. Çünkü gelişme ve sanayileşme çabası içerisindeki bu ülkelere bugünün gelişmiş ülkeleri bilim, üretim ve yönetim açısından kat ettikleri yolla önemli bir tecrübe ve model olmaktadır.

Bununla beraber, gelişmiş ülkelerin geçmişteki sanayileşme çabalarıyla bu günün gelişme telaşesi içerisindeki ülkelerinin sanayileşme çabaları arasında önemli bir farklılık vardır. Gelişmiş ülkeler ilk sanayileşme çabalarını kendi ülkeleri içerisinde yaşarken ve ürettikleri ürünleri kendi ülkeleri içindeki işletmelerle rekabet ederek kendi adlarına pazarlarken, bugünün geliştirmekte olan ülkelerinin işletmeleri başka ülkelerin işletmeleriyle rekabet etmekte, ürünlerini pazarın dünya olarak kabul edildiği bir alana sunmaktadırlar. Dahası, ürettikleri ürünleri bu kadar geniş bir pazar içerisinde kendi adlarına pazarlayamamakta, gelişmiş ülke işletmelerine fason olarak üretmekte ve az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin iş gücünün ve girişimcisinin ürettiği ürünler, gelişmiş ülke işletmelerinin adına ve onların markalarıyla bizzat üretimin yapıldığı ülkelerinde dâhil olduğu pazarlarda son müşteriye ulaşmaktadır. Elbette ki, küreselleşme sürecinde dünya üzerinde daha çok yaygınlaşan ve sayısı artan iş bölümüne dayalı organizasyonlar içerisinde fason üretmenin bile ülke ekonomisine katkı sağlamada, istihdam yaratmada ve hatta kısmen de olsa sermaye birikimi sağlamada katkısı vardır. Ancak gerçek anlamda gelişmek üzerine oluşturulmuş vizyona sahip ülke ve işletmelerin yukarıda anlatılan sebeplerle her geçen gün gelişmiş ülkelerle diğer ülkeler arasında açılan gelişmişlik farkının bir an önce yakalanması için daha etkin stratejilerin oluşturulması, daha fazla getiriyi sağlayacak üretim ve yatırım konularına geçilmesi gereklidir. Aksi takdirde emeğin ve girişimcinin yarattığı artı değer yüksek oranlarda gelişmiş ülke işletme sahiplerinin elinde toplanmasına seyirci olunacak, bunun da ötesinde yeni yaratıcı ve gelişmiş ülke işletmelerinden bağımsız yatırım ve üretimler yapılmak yerine fason üretime bağımlı kalınacaktır.

Açıktır ki, ülkelerin ve onların girişimcilerinin çok daha büyük getirisi olan yatırımlar yapmaları, yarattıkları katma değeri kendi ellerinde tutup kendi gelişimlerine yönlendirmeleri, sanayide ve üretimde daha bağımsız çalışmaları bu ülkelerdeki bilimsel gelişmeyle başka bir ifadeyle bilgi üretim süreciyle yakından ilgilidir. Az gelişmiş ülkeler, onların üniversiteleri ve işletmeleri kendi başlarına bilgi üretmek yerine yaşadıkları geri kalmışlığın telaşesi ve kompleksiyle, katma değeri düşük sanayi ürünlerinin üretimini kendilerine devreden bunun yerine bilgi üretim merkezleri haline gelen gelişmiş ülkelerden bilgi transfer etmekle yetinmektedirler. Elbette ki, küreselleşmenin en önemli avantajlarından biri de ülkeler arasındaki bilgi transferlerinde kolaylık sağlamaktır. Bu durum ülkelerin gelişmesine önemli bir katkıyı da sağlamaktadır. Ancak, bugün modernleşmenin egemen bilgi teorisinin pozitivism ve pragmatizm dayanıyor olması nedeniyle modern bilgi ile üretim ve tüketim ilişkilerinin kaderleri sıkı sıkıya birbirine bağlanmıştır. Bilginin

ekonomik yarar kıstasına bağlanması, ekonomik süreçler ile bilgi süreçlerinin karşılıklı bir etkileşim içerisinde eşanlı (sekronize) olgular haline gelmelerine yol açmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin ekonomik süreçlerinin (üretim ve tüketim ilişkilerinin) izleyicisi ve taklitçisi olan az gelişmiş ülkeler, aynı zamanda bu ülkelerin "bilgi süreçleri" bakımından sadece birer izleyicisi ve takipçisi konumundadırlar. Kimi zaman az gelişmiş ülkeler tarafından kendi ülke gerçekleriyle uyumu sağlanmadan doğrudan aktarım niteliğinde kullanılan ve uygulamada taklit edilen bu bilgiler gerekli gelişmeyi sağlamada etkili olamamaktadır. Başka bir ülkede geliştirilen veya ortaya çıkarılan bilgiler, sosyo-kültürel şartları, ekonomisi, coğrafyası, tarihsel birikimi, gelişim düzeyi çok daha farklı olan başka ülkelerin gerçekleriyle uyum içerisinde olmamakta ve hatta bu bilgiler uygulanmaya dönüştürüldüğünde bir takım zaman kayıplarına ve maddi ve manevi (özellikle sosyal bilimler için) zarar ve bozulmalara sebep olabilmekte, sanayide, teknolojide, üretimde ve diğer fonksiyonlardaki gelişmeye ket vurmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin gelişme kaygısıyla yaptıkları takip ve taklitlerin bir sebebi de bu ülkelerdeki bilim adamlarının akademik unvan kaygılarıyla yaptıkları bilimsel çalışmalardaki yanlışlıklar ve eksikliklerdir. Bu yanlışlıkların ve eksikliklerin iki bağlamı söz konusudur. Birincisi, akademik unvan kaygısıyla yapılan yayınlar kendi ülke gerçeklerine uygun yeni şeyleri ortaya koymak için zaman ve emek harcamaya yönelik olmaktan daha çok gelişmiş ülkelerin bilim adamlarının çalışmalarının taklidi ve onların ortaya koydukları bilgilerin transferi şeklinde olmaktadır. Eleştirel ve radikal düşünce geleneğinin gelişmemesi ya da geliştirilmemesi sonucunda bilgi kuram ve yöntemlerinde "siyaseten tarafsız" kalmayı ve güç sahipleriyle başlarını belaya sokmamayı tercih eden bilim adamları meselâ, Amerikan yazınındaki sorunları sanki az gelişmiş ülkelerin kendi sorunlarıymış gibi ele almakta dolayısıyla hangi kavramlar çerçevesinde hangi konuların araştırılacağı belirlenirken merkeze bağlı kalmaktadırlar (Yıldırım, 2002:177). Tamamen merkeze odaklı yapılan bu çalışmalarda aktarılan bilgi ile toplumsal gerçekler arasında bağlantılar kopuk olmaktadır (Göle, 2004:30). İkincisi ise yine akademik unvan kaygılarıyla adeta "fason bilgi" üretimi şeklinde yapılan yurt dışı yayınlardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi az gelişmiş ülkelere özellikle teknik alanlardaki buluşları ve yapılan yenilikleri ya da farklı bulguları kapsayan çalışmalar küresel merkezde bulunan bilimselliği ön kabul görmüş dergilere yayınlanmak üzere gönderilmektedir. Dünyanın dört bir tarafından gelen bilgilerin bir araya toplanması sonucunda oluşan bilgi sinerjisi çok daha etkili ve gelişmeye daha fazla katkısı olacak yeni bilgilerin bu merkezler tarafından oluşturulmasına fırsat verebilmektedir.

Her ne kadar bilginin bu bağlamdaki küreselleşmesi bilgiye erişimi dünyanın dört bir tarafında kolaylaştırır ve bir bütün olarak bilimsel gelişmeye katkıyı sağlasa da, parça parça bilgileri gönderen ülkeler ile bu bilgilerin birleşiminden bilgi bütünü elde eden gelişmiş ülkeler arasındaki özellikle teknolojik ve ekonomik gelişmeye bağlı fark artmaktadır. Fason bilgi üretimi peşi sıra sanayideki fason üretime bağlı kalmayı getirmektedir. Bütün bunların sonucunda da az gelişmiş ülkelerdeki sanayi, teknoloji ve dolayısıyla ekonomi gelişmiş ülkelere büyük oranda bağımlı bir gelişme yaşar duruma gelmektedir.

7. Sonuç: Bağımsız Bilgiden Bağımsız Üretime

Bunun için özellikle iki nokta üzerinde odaklanılmalıdır. Birincisi, her ülkenin kendi öz yeteneklerini doğru ve tam belirleyerek bunları önce kendi içerisinde daha sonra da yapacağı işbirliğine dayalı organizasyonlar içerisinde çok daha etkin kullanmalıdır. İkincisi ise bilimde ve bilgi üretiminde gelişmenin kaçınılmazlığıdır. Gelişme çabası içerisinde olan ülkeler kaynaklarının önemli bir miktarını üniversiteler ve işletmelerde yapılacak araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ayırmalıdır. Ancak gerek araştırma ve geliştirme birimleri gerekse üniversiteler sistemlerini yeniden gözden geçirip bağımsız düşünebilen, bağımsız hareket edebilen, küresel bilgi kaynaklarından doğru yararlanan fakat ülke gerçekleriyle bağlantılı, önce ülke menfaatine kullanılacak bilgileri üreten bilim adamlarının yetiştirilmesini ve çalışmasını teşvik etmelidir. Pozitivist bilimin yanında neden sonuç ilişkilerinin kurulacağı, durum tespitlerinin yapılıp, neden sonuç bağlantılarının kurulacağı toplum bilimlerinin ve felsefenin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Üretilen bilgiler ülke gerçekleriyle bağlantılı olmalı, küresel nitelikli bilgilerin yanı sıra yerel özelliklere cevap verecek bilgiler de üretilmeli ve kullanılmalıdır. Son olarak işletmeler stratejik nitelikli işbirlikleri için özellikle yerel bağlamda daha fazla çaba göstermeli, öz yeteneklerini ve kaynaklarını daha eşit şartlarda kendi aralarında paylaşarak sinerjiyi yaratmalıdırlar. Aksi takdirde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işletmeleriyle rekabet eden, hiyerarşik şebeke içerisinde kendilerine verilecek siparişleri ve bu siparişlerle ilgili talimatları bekleyen, bu siparişler ve talimatlar doğrultusunda işçilere üretim yaptıran girişimci özelliklerinin ve ülke imajının ötesine gidilemeyecektir. Bütün bunlar için gerçek anlamda bütün ülke insanlarının paylaştıkları gelişmeye yönelik vizyon oluşturulmalı ve bu vizyona ulaşmayı sağlayacak inanç ve değerler bütünlüğüne sahip olunmalıdır.

Kaynakça

ADDA Jacques (2001), **Ekonominin Küreselleşmesi**, (Çev: S. İnceci), İletişim, İstanbul.

AKARSU Bedia (2002), "Değişen Dünyada Bilim ve Değerler", **Bilgi ve Değer**, Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Sempozyum Bildirileri, Ed. Şehabettin Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara.

AXFORD Barrie (1995), **The Global System: Economics, Politics and Culture**, St Martin's Press, NewYork.

BALES Kevin (2002), "**Kullanılıp Atılanlar**": **Küresel Ekonomide Yeni Kölelik**, (Çev: P. Ögünç), Çitlembik, İstanbul.

BAŞKAYA Fikret (2002), **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, Maki Basım Yayın, Ankara.

DERELİ Toker (1974), **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi (Genel Olarak ve Türkiye)**, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

FREEMAN Alan (1998), "Dünyanın Sonunun Sonu mu?", (Çev:Sungur Savran), **İktisat Dergisi**, Sayı:385, (Aralık).

GÖLE, Nilüfer (2004), "Fetiş Bir Fikir Haline Geliyor Modernlik", **Entelektüel Perspektif, Kültür, Siyaset ve Toplum Söyleşileri**, Edt: Mehmet Zencirkıran, İstanbul: Alfa, ss. 29-60.

KING Alexander (2000), "II. Dünya Savaşının Sonundan Bu Yana Bilim ve Teknoloji", **Bilim ve İktidar**, (Der:F. Mayor, A.Forti), (Çev:Mehmet Küçük), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 8. Basım, Ankara.

MAYOR Federico (2000), "Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar", **Bilim ve İktidar**, (Der:F. Mayor, A.Forti), (Çev:Mehmet Küçük), TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 8. Basım, Ankara.

ÖZAKPINAR Yılmaz (1997), **Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan**, 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat:50, İstanbul

ÖZAKPINAR Yılmaz (1998), **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**, Ötüken, İstanbul.

RODRİK Dani (1999), **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli**, (Çev:S. Gül), Sabah Kitapları, Çağdaş Bakışlar, İstanbul.

SALAM Muhammed Abdus (1990), **Güneyin Gelişmesinde Bilim, Teknoloji ve Bilim Eğitimi Üzerine Notlar**, (Çev: O. Düzgüneş), Kültür Bakanlığı Yayınları/1261, Bilim ve Teknoloji Yayınları Dizisi-5, Ankara.

SAYIN Önal (1996), "Küreselleşmenin Sermaye ve İşgücü Üzerindeki Etkileri", **Toplum ve Göç**, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, DİE ve Sosyoloji derneği Yayını, ss:477-485.

WALLERSTEIN Immanuel (2000), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, (Çev:T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Engin (2002), "Cogito Ergo Sum"dan "Vivo Ergo Sum"a Örgütsel Analiz", **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:2, s. 155-185.

<http://www.yok.gov.tr/uak/sinavdocent/temelalanlar.html>